

Verslag studiedag 'Een goed gesmeed plan! Over het borgen van ambachten.'
deSingel, Antwerpen, 9/12/2016 (Robin Debo)

Inleiding door Joeri Januarius en Michel Mouton

Tussen 2014 en 2016 voerde IJzer en Vuur! vzw het erfgoedproject *Naar een brandend actueel ambacht – nieuwe impulsen voor het borgen van het kunstsmeden in Vlaanderen en Brussel* uit. Het doel van dit project was om diverse initiatieven te nemen om het kunstsmeden te promoten, erover te communiceren, de kennis die in de handen en hoofden van de smeden zit over te dragen op volgende generaties, en de beoefenaars dichter bij elkaar te brengen.

Het project werd uitgevoerd door Michel Mouton en Joeri Januarius. De combinatie van een smid en een onbekende in/met het veld werkte versterkend omdat er op een zeer verschillende manier naar hetzelfde gekeken werd.

Volgende definitie voor 'kunst- en siersmeden' is gehanteerd, gebaseerd op het beroepskwalificatiedossier dat in 2016 is goedgekeurd: "het ontwerpen en plastische vormen van metalen voorwerpen op een ambachtelijke manier, op basis van diverse smeedtechnieken ten einde op maat vervaardigd smeedwerk/constructies te leveren." Het is een ambacht met een zekere historische bagage; in het hedendaagse (internationale) smeedveld zie je ledenorganisaties bestaan die interessante initiatieven nemen om het smeedambacht te promoten, naast de individuele smeden natuurlijk die dag in dag uit in hun atelier het ambacht beoefenen.

Om de opgedane ervaringen te delen, organiseert IJzer en Vuur! vzw, in samenwerking met de partners van de stuurgroep CVAA, ETWIE, La Fonderie, het MOT, Origin en tapis plein, en met de steun van de Vlaamse Overheid deze studienamiddag voor iedereen die een hart heeft voor ambachten. Deze dag gaat niet enkel over het ambacht kunstsmeden, maar is relevant voor iedereen die zorg wil dragen voor een ambacht en het ambacht naar de 21ste eeuw wil brengen!

De studiedag van is geclusterd in 3 thema's

- 1) Onderzoek en documentatie van een ambacht
- 2) Onderwijs en opleiding
- 3) Herlanceren, communiceren en sensibiliseren

Onderzoek en documentatie van een ambacht

Onderzoek en documentatie van het smeedambacht

Het project is gestart met een reflectiedag in 2014 over de toekomst van het smeedambacht. De bedoeling hiervan was om de smeedgemeenschap bij elkaar te krijgen en over een aantal vragen na te denken. Wie is er met het smeden bezig en op welke manier (professioneel, hobby...)? Wat zijn de problemen? Waar kunnen we helpen of bijsturen? Wat zijn de sterktes en zwaktes van het ambacht met betrekking tot overdracht, werkgelegenheid, leefbaarheid, regelgeving ...? Samengevat:

Sterktes:

- Er ontstond de laatste jaren een positieve tendens rond ambachten en maken
- Er is veel passie bij de smeden zelf aanwezig voor het vak
- Een smid maakt unieke producten die bovendien in bepaalde toepassingen kwalitatief hoogwaardiger zijn dan wat machinaal gemaakt wordt
- Er bestaan reeds degelijke basisopleidingen om kennis te maken met het ambacht
- Er is veel vrijheid en creativiteit bij de persoon die het ambacht uitoefent
- Streven naar kwaliteit en duurzame producten

Zwaktes:

- Grote behoefte aan tijd in alle facetten (om het te leren, om iets te maken)
- Er zijn wel basisopleidingen, maar geen diepgaande voortgezette opleidingen
- De smid is vaak onzichtbaar (zit altijd in een atelier en er is weinig tijd om echt voor een breed publiek te werken)
- Het is geen beschermd beroep, waardoor metaalbedrijven die niet smeden toch producten als 'ambachtelijk gesmeed' kunnen verkopen.
- Het is een fysiek zwaar beroep
- Het ontwerpen en schetsen van een product is een belangrijke *skill* die bij veel smeden ontbreekt (nochtans is zo'n schets ideaal om de klant snel idee te geven van wat het kan worden)

Kansen:

- Met de recente maaktrend het imago van smeden verbeteren

In een volgende fase werd er een grondig onderzoek gedaan naar het smeedambacht en werd verder gedocumenteerd.

Inspirerend boek hiervoor was '*een toekomst voor ambachten*' van tapis plein, een aanrader voor iedereen die rond ambachten bezig is. In Nederland was er de veldstudie '*op zoek naar het nieuwe ambacht*'. Verder is het ambacht ook thematisch opgenomen in de kennisbank ETWIE (www.etwie.be/kennisbank).

De studie uit de jaren '50 van Luyckx *'Het ambacht in de huidige maatschappij'* is vandaag nog zeer relevant. Ergens is het verontrustend dat de vele problemen en moeilijkheden die hij toen situeerde vandaag nog steeds actueel zijn. Indien je onderzoek wil doen naar ambachten, is er dus al zeer veel inspiratie beschikbaar.

Hieronder volgen enkele acties ondernomen tijdens het project:

Als eerste werd een smeedkaart opgesteld, die weergeeft welke smeden er actief zijn in Vlaanderen en waar ze te vinden zijn. Deze wordt verder aangevuld naarmate het netwerk breder wordt (www.kunstsmeden.be)

Een tweede initiatief, voortbouwend op het onderzoek en de documentatie, is het uitwerken van twee enquêtes: één naar het huidige smeedveld en één over de toestand aan de smeedopleidingen in Vlaanderen en Brussel. De enquêtes zijn online te raadplegen en kunnen opgevraagd worden bij Joeri Januarius.

Eén van de problemen die aangegeven werd bij de enquête over de opleidingen, was dat er buiten de uren niet genoeg mogelijkheid om daar te oefenen. Een ambacht aanleren vergt veel oefening, maar om te kunnen smeden heb je meteen heel wat materiaal nodig. Zeker in een beginnende fase is het niet evident om bijvoorbeeld thuis een atelier in te richten. Daarom werd een actie opgestart om een soort netwerk van open ateliers uit te bouwen, waarbij actieve smeden hun atelier openstellen aan leerling-smeden, zodat zij een plek hebben waar ze verder kunnen oefenen en reeds samenwerken met een ervaren smid.

Met het aflopen van het project werd de projectwebsite www.kunstsmeden.be omgevormd tot een statische website waar de resultaten van het project samengevat worden, er een overzicht is van de actieve smeden (smeedkaart), musea, opleidingen, en nieuws.

Alle genomen acties werden ook ingevoerd op platform immaterieel erfgoed (<http://www.immaterieelerfgoed.be/>).

Het platform immaterieel cultureel erfgoed: ambachten-proof? (Ellen Janssens, tapis plein/moderator platform ICE)

Het platform voor Immaterieel Cultureel Erfgoed (www.immaterieelerfgoed.be) is een website met daarachter een uitgebreide databank die informatie over Immaterieel Cultureel Erfgoed in Vlaanderen verzamelt en wil delen. Immaterieel Cultureel Erfgoed is een term die een zeer brede lading dekt, gaande van performances en eetcultuur naar tradities en folklore die van generatie op generatie worden doorgegeven. Ambachten vallen hier ook onder. Het instrument werd gelanceerd in 2012 in navolging van de visienota van de toenmalige minister van Cultuur Joke Schauvliege, in navolging van de onderschrijving van de UNESCO-conventie voor het borgen van immaterieel erfgoed.

Naast inventariseren en tonen wil het platform ook een bindmiddel zijn tussen de vele spelers in het erfgoedveld. Het platform is participatief opgesteld, wat betekent dat iedere

erfgoedgemeenschap (bijvoorbeeld: de smeden en smeedverenigingen) zelf de invoer op zich moeten nemen.

Momenteel bevat het platform minder informatie over ambachten dan gewenst. Het grootste knelpunt hierbij is dat één smid bijvoorbeeld niet zomaar een pagina kan maken over smeden, die plots alle smeden in Vlaanderen gaat dekken. Dit gebeurt best vanuit koepelverenigingen. Wat dit betreft is er dus zeker nog verbetering aan het platform nodig. Vanuit de generieke benadering van Immaterieel Cultureel Erfgoed is het niet altijd duidelijk dat ambachten daar ook onder vallen. Het documenteren van het ambacht gaat dan ook verder dan enkel de historiek en de techniek; het gaat ook over de toekomst ervan. Er zijn verschillende inspirerende voorbeelden van specifieke ambachten in het platform te vinden, zoals over het brouwen of het maken van kant in Vlaanderen.

Archieven van vormgevers in Vlaanderen (Ellen Van Impe, projectleider CVAa)

Binnen een project over de archieven van vormgevers in Vlaanderen werden verschillende gesprekken gehouden met designers, ontwerpers en architecten over hun erfgoed. Allemaal werken ze rond het 'ontwerpen' van de omgeving (landschap, stadszicht, interieur, etc.). Bedoeling van het project was om onder meer te sensibiliseren rond dit erfgoed bij de bewaarinstellingen en bibliotheken, onderzoekers, maar ook de vormgevers zelf, hun families, beheerders van gebouwen en natuurlijk het brede publiek.

Wat wordt verstaan onder ontwerp? Alles wat in, rond en aan gebouwen toegevoegd wordt, gaande van meubilair tot behangpapier tot smeedwerk, ramen, etc.

De focus van het project lag op periode vanaf 1945. Hierdoor lagen er nog heel wat mogelijkheden om nog levende kennis te registreren via interview en gesprekken. De ontplooiing gebeurde in verschillende stappen:

1. Bevragen winnaars van de Henry van de Velde Award & Labels over hun archief: wat hebben ze nog bewaard? Dit kon dan worden gebruikt voor sensibilisering en om naar het grote publiek te communiceren.
2. Tweede stap was samenwerking met Design Vlaanderen om de vormgeversarchieven van die instelling in te kijken.
3. Tijdens de Biënnale in Kortrijk werd een workshop georganiseerd 'geef vorm aan uw archief', o.a. met insteken van bv. een meubelhersteller die teruggrijpt naar oude technieken, schetsen of documentatie bij het herstellen van bijzondere stukken, maar ook van onderzoekers naar designgeschiedenis, etc.
4. Documenteren werkprocessen van meubelproducent Den Berghe-Pauvers (voor de sluiting van het bedrijf).
5. Fotografische reportages in ateliers van vormgevers.
6. Begeleiding overdrachten voor Archief Verbeke, Archief Neerman.
7. Beeldbank uit vormgevingsarchieven op www.designerfgoed.be
8. De eigenlijke interviews met de vormgevers.

Textiel en het archief: over vormgeving en inspiratiebronnen (gesprek tussen ontwerpster Nathalie Van der Massen en Eva Van Regenmortel, Designmuseum Gent)

CVAa ging voor een project i.v.m. textiel in zee met een jonge textielontwerpster, Nathalie Van der Massen. Ze kwam uit een opleiding grafisch ontwerp en is van daaruit in de wereld van textiel gerold. Voor haar eindproject verdiepte ze zich in geweven stoffen als een nieuw materiaal/canvas om mee vorm te geven. Na een aantal stages in textielbedrijven in Italië is ze zelf begonnen als grafisch ontwerpster.

Ze ontwikkelde een breed onderzoeksproject i.v.m. het textielarchief van Bataille & ibens, dat uitmondde in een installatie/tentoonstelling. Ze kon hiervoor terecht bij het Textiellab in Tilburg. In Vlaanderen bestaan gelijkaardige mogelijkheden niet. Wat haar in het project vooral interesseerde was het ruimtelijke van textiel als materiaal om ruimtes flexibel in te delen. Textiel laat ook toe om te spelen met lichtinval door verschillende dichtheden te hanteren en heeft interessante akoestische en isolerende kwaliteiten.

Het was niet zo moeilijk om de ontwerpen die ze in het vormgeversarchief aantrof niet te sterk te laten leiden in haar eigen ontwerpen. CVAa wilde met dit project en het resultaat aantonen dat een vormgeversarchief bijzonder inspirerend kan zijn voor een ontwerper om nieuwe zaken te maken.

Een belangrijke troef daarbij is dat je zo in contact komt met de fysieke kwaliteit, iets wat je in de literatuur of via het internet nooit kan ervaren. Daarnaast kan fysiek textiel je bijvoorbeeld heel veel vertellen over de werkmethodes van de ontwerper.

Is textielontwerp dan nog een ambacht vandaag? Niet zozeer, al zit er wel nog een ambachtelijk luik in. Persoonlijk vindt Nathalie niet dat technologie en ambachtelijk elkaar uitsluiten. Als er een geschikter gereedschap uitgevonden werd zou een vakman vroeger ook niet getwijfeld hebben om deze te gebruiken. De basis van een ambacht is weten hoe je met een bepaalde grondstof of materiaal moet omgaan en wat je er mee kan doen, de machines zijn daarbij gewoon tools die je helpen bij het vormgeven of manipuleren.

Onderwijs en opleiding

Er zijn in Vlaanderen al heel wat goede basisopleidingen voor smeden. Vroeger werden deze opleidingen intern georganiseerd door gildes, later verschoof deze opdracht door naar de nijverheids- en techniekscholen. Vandaag bevinden de opleidingen zich bij een kunstacademie of bij opleidingscentra zoals Syntra of CVO. Hoewel er opleidingen zijn, is waakzaamheid geboden: vorig jaar namelijk moest de opleiding in Antwerpen haar vuren doven wegens onder meer besparingen aan de Academie.

Binnen het project kunstsmeden werden de afgelopen jaren volgende resultaten geboekt:

- Er werd een beroepskwalificatiedossier kunst/siersmeden uitgewerkt samen met AKOV (Francesca Franco). Daarin werd bepaald wat een siersmid allemaal moet

kennen en kunnen, een basisvoorwaarde om opleidingen in te richten en te evalueren. Dit beroepskwalificatiedossier werd enkele maanden geleden goedgekeurd door de overheid.

- Er werd een voortgezette opleiding georganiseerd genaamd '*virtuoos met vuur*'. Ondersteund door *het platform voor opleiding en talent* van het fonds Sofina-Boël, beheerd door de Koning Boudewijnstichting, kwamen twee buitenlandse meesters (Bottero en Tasovsky) *hands-on* training geven aan een groep van 11 jonge smeden. De opleiding van 8 weken werd gespreid in intensieve blokken van 2 weken doorheen het jaar.

De ondersteuning van erfgoedberoepen door de Koning Boudewijnstichting (Anne De Breuck, KBS)

De Koning Boudewijnstichting werkt samen met het platform voor Opleiding en Talent van het fonds Sofina-Boël, dat onder meer erfgoedberoepen wil ondersteunen. Aanvankelijk was dit gericht op vakmanschap dat nodig was voor de restauratie en het onderhoud van beschermde gebouwen, maar ondertussen is dit wat ruimer opengetrokken.

Het gebeurt dat ambachtslieden tijdens hun loopbaan hun vaardigheid in een specifieke richting verder willen verfijnen. Een groot probleem is dat ze daarvoor wel hun praktijk even *on hold* moeten zetten, dat het heel wat geld kost en dat daarvoor vaak naar het buitenland gereisd moet worden. Met de financiële steun van een beurs wordt de drempel sterk naar beneden gehaald.

De steun is bedoeld voor jonge ambachtsslui in erfgoedberoepen. Dit moeten wel mensen zijn die nog in de startfase van hun carrière staan (maar wel minstens 5 jaar werkervaring en gevestigd in België). De leeftijd schommelt tussen de 20 en 35, maar met deze leeftijdsgrenzen wordt soepel omgegaan. Ze moeten kunnen aantonen dat ze over het noodzakelijke talent beschikken en het potentieel hebben om bij de beste in het vak te horen. De te volgen opleidingen moet in het buitenland plaatsvinden. Het idee hierachter is dat door dit soort uitwisseling kennis uit het buitenland specifieke vakkennis terug meegebracht kan worden naar België.

Er is ruimte voor zo'n 20 à 30 beurzen per jaar, met een grens van 10.000€ per beurs. De jaarlijkse oproep verschijnt in januari en het kandidaatsdossier moet binnen voor eind augustus. Wat in deze dossiers voor de jury doorweegt, is de motivatie, een gedetailleerd budget en de toekomstplannen van de aanvrager. Bij dit dossier moet je ook foto's van gerealiseerd werk indienen, alsook een cv, een gedetailleerde beschrijving van de opleiding die je wenst te volgen en een schriftelijk akkoord van de opleider.

Communiceren en sensibiliseren

Aanvankelijk werd de digitale nieuwsbrief 'Lopend Vuur' in 2015 gelanceerd om te communiceren over wat er binnen de smeedgemeenschap gebeurd. Het probleem hierbij is dat de communicatie vooral online gebeurde. Helaas kwam de nieuwsbrief niet altijd terecht bij de beoogde doelgroep: enkel een online-strategie uitwerken werkt in geval van ambachten niet.

Daarna werd er intensiever gecommuniceerd. De facebookgroep kunstsmeden heeft een trouwe schare van zo'n 230 volgers (smeden, erfgoedsector, sympathisanten, etc) opgebouwd. Er werden folders gemaakt en verspreid om de netwerkkaart mee op te bouwen, informatie te verspreiden over de activiteiten, beurzen, etc. Vanuit het project werden ook regelmatig persberichten i.v.m. acties en activiteiten verstuurd die telkens vlot opgepikt werden in vooral regionale media.

Bij het Brussels mecenaatsplatform Prométhéa werd een dossier ingediend (en gehonoreerd met de Bruocsella-prijs) om een open metaalatelier in te richten zodat smeden (en andere metaalbewerkers) een plaats kunnen krijgen om samen te oefenen en met elkaar in contact te komen. Het smeedevent *BesteBuren smeden banden* werd georganiseerd met het NGK met als doel Belgische smeden met Nederlandse smeden in contact te laten komen en samen te werken. Er is tot slot een intense samenwerking opgebouwd met de Erfgoedklassen Brussel.

Het mobiel atelier van IJzer en vuur vzw (Michel Mouton, IJzer en Vuur! vzw)

De vzw IJzer en Vuur! is eigenlijk organisch gegroeid vanuit zijn activiteiten en initiatieven. Achteraf bekeken kan je daar een structuur in zien. Zelf wilde Michel Mouton praktische workshops rond het smeden organiseren. Er waren wel enkele gelegenheden waar het grote publiek een smid aan het werk kon zien, maar hij wilde workshops geven waar iemand (groot of klein) zelf de hamer in de hand kon nemen en met het gloeiende ijzer aan de slag kon gaan. Het idee hierbij is niet dat mensen hierdoor genoeg konden leren om er later een beroep van te maken, maar om ze een inspirerende kennismaking te geven met het ambacht en zo indirect een grotere appreciatie voor gesmede producten aan te wakkeren. IJzer en Vuur! organiseerde daarnaast ook verschillende demonstraties en tentoonstellingen over het smeden.

Op een gegeven moment werd opgemerkt dat er toch een bepaald publiek telkens de workshops opnieuw kwam volgen, niet meer ter kennismaking maar om echt iets van het vak te leren. Zo evolueerde de acties van een ruim publiek ook naar acties voor een gespecialiseerd publiek die intensiever met dit smeden bezig wilden zijn. Hieruit kwamen

workshops voort van 4 à 5 dagen waar meer concrete zaken aangeleerd werden. Zo kon je van proevertje naar een voorgerecht gaan (en wie weet kiezen sommigen daarna wel voor de hoofdsotel, zijnde een concrete opleiding gaan volgen). Daaruit kwam dan een opleiding met Syntra (en zijn Waalse tegenhanger IFAPME) die een aantal jaren smeedopleidingen aanboden, die stopgezet moesten worden vanwege onaangepaste werkrumtes.

Het mobiele atelier van IJzer en Vuur! is weliswaar overal inzetbaar, maar voor grondige opleiding is een vaste stek nodig. Dit wordt hopelijk binnenkort gerealiseerd op de site van La Fonderie in Molenbeek.

Korte presentaties:

Het Museum voor de Oudere Technieken – Steven De Waele

Bij ambachten denken we vaak aan de klassieke beroepen (smid, kuiper, molenbouwer, etc). Er zijn echter heel wat bijzondere ambachtelijke beroepen waarvan we veel vergeten zijn. Denk aan de latjeskapper of de bezembinder. Veel kennis over oude technieken valt weg naarmate de mensen die die kennis bevatten komen te overlijden zonder deze door te hebben kunnen geven.

Zo werkte het MOT een project uit rond de kennis en techniek van het bouwen en functioneren van waterputten (iets wat fundamenteel was voor huishoudens voor er overal leidingwater was). Bleek dat er nog enkele ouderen waren die wisten hoe een traditionele waterput precies gebouwd moest worden en nog veel meer ouderen die daar levendige herinneringen aan hadden. Het onderwerp leefde echter niet bij het grote publiek. Wat dan wel aansloeg bij een breder publiek was het project '*red de bakovens*'. Over hoe men zo'n bakoven precies bouwt en gebruikt, maar ook bijvoorbeeld hoe die opgestookt wordt.

Traditioneel werden bakovens aangemaakt met takkenbossen (geen gepakte houtblokken of afvalhout). De belangrijkste leveranciers van takkenbossen zijn de vele knotbomen die typisch zijn voor ons landschap. Het snoeihout dat vrijkomt bij het onderhouden van de knotwilgen om natuurlandschap te behouden wordt nu vaak gewoon verhakkeld om het kwijt te raken. Nochtans, mits deze in bossen wordt gebundeld en goed gestapeld zodat de takken kunnen uitdrogen, zijn die takken vrijwel even snel opgeruimd en achteraf nog effectief nuttig als brandbaar materiaal. Er bleken nog heel wat oude mensen te zijn die ervaring hadden met het bundelen van takkenbossen en die graag hielpen om deze techniek te documenteren.

Bokrijk Brandmerkt – Stephanie Mergeay

Bokrijk wil hedendaagse relevantie van de ambachten tonen, vooral op vraag van de bezoekers. Vandaar een initiatief als Bokrijk Brandmerkt. In de gebouwen van Bokrijk wordt

bv. een bakkerij ondergebracht waar o.a. het thuisbakken getoond wordt en waar verdere kennisontwikkeling rond broodbakken en bakovens gebeurt.

In Bokrijk is een historische smidse die liefst zo veel mogelijk gebruikt wordt. Helaas kan er niet 7 op 7 een smid aanwezig zijn. Een geluids- en beeldinstallatie ondervangt dit, maar een actieve smid trekt natuurlijk meer aan.

Houtbewerking op het domein wordt zo veel mogelijk zelf gedaan door de vakmensen van het domein zelf zodat er vakkennis doorgegeven kan worden bij de schrijnwerkers. Op die manier gebeurt er overdracht van kennis en technieken die nodig zijn om het patrimonium in Bokrijk over te dragen.

Het museum stelt vast dat er nood is aan een platform waar de verschillende vakmensen elkaar kunnen ontmoeten. Op dit ogenblik loopt dan ook een Europees project om een vaklab te maken, naar het gesmaakte voorbeeld van de fablabs and texlabs in binnen- en buitenland.

Erfgoedklassen en Burgerschap Brussel – Elisabeth Gybels

De vzw wil gratis activiteitenprogramma opstellen om jongeren te sensibiliseren rond het bouwkundig erfgoed van hun wijk en het historisch erfgoed van Brussel. Doel is verantwoordelijkheidszin bij leerlingen en jongeren aan te scherpen. De vzw wil leerlingen actief betrekken bij de ontdekking van erfgoed.

Erfgoedklassen organiseren projecten rond '*erfgoed in beroep*', gericht op leerlingen uit het beroepsonderwijs. De leerlingen worden in contact gebracht met traditionele bouwberoepen met als doel de taaie vooroordelen te ontkrachten over manuele beroepen.

De leerlingen gaan 2 dagen een stage volgen bij een professional en gaan van enkele technieken proeven die courant gebruikt werden in Brusselse gebouwen. Aanvullend wordt er ook geleerd over duurzaam bouwen.

'*Handen uit de mouwen*' is een tweede project dat gericht is op het lager onderwijs in Brussel en de eerste graad van het middelbaar onderwijs. Het doel van dit traject is om de horizon van de studenten te verruimen voor ze een studiekeuze moeten maken. Er wordt een activiteitenweek georganiseerd met een ambachtsman waar een specifiek bouwproject wordt uitgewerkt. Erfgoedklassen stellen vast dat leerlingen zeer goed reageren op deze leermethodes, zeker wanneer het actief is en met lichamelijk inzicht. De aangeboden beroepen zijn zeer uiteenlopend: van dakdekken tot steenhouwen, smeden, stuc- en stafwerk...

Conclusies (Jorijn Neyrinck, coördinator tapis plein vzw, en Michel Mouton)

Het overzicht van de activiteiten die de afgelopen jaren door IJzer en Vuur! zijn genomen, maakt duidelijk dat het kader van een ontwikkelingsgericht erfgoedproject heel wat kansen kan bieden aan een erfgoedgemeenschap om - geruggesteund door erfgoedexperten en – partnerships - een borgingsprogramma uit te zetten, nieuwe borgingsmaatregelen te nemen, en bestaande initiatieven te versterken of duurzaam uit te werken. In dat opzicht is

het dan ook jammer dat er in deze en eerstkomende jaren geen ontwikkelingsgerichte erfgoedprojecten meer aangevraagd kunnen worden die inzetten op immaterieel cultureel erfgoed, en die nieuwe impulsen kunnen geven aan (bijvoorbeeld) andere ambachten. We hopen dat er gauw nieuwe dynamische ruimte gemaakt wordt die de ontwikkelingsprocessen in het levendige erfgoedveld van immaterieel-erfgoedpraktijken in de voortgang impulsen kan bieden.

Een conclusie maken op het einde van deze namiddag is niet evident. De afronding van dit project betekent namelijk niet dat het ambacht bijvoorbeeld 'gered' zou zijn, en dat iedereen plots op zijn lauweren kan rusten. Het ambacht kunstsmeden koppelen aan borgen en erfgoed impliceert namelijk dat er een continue wil is om de kennis en vaardigheden van één generatie naar een andere over te dragen. We hebben vandaag ook geleerd dat het niet volstaat dat er actieve kunstsmeden zijn die van hun ambacht kunnen leven: heel veel randvoorwaarden bepalen de toekomst van een ambacht. De inspanningen die de vzw gedaan heeft om bij kinderen en jongeren te sensibiliseren rond het ambacht, kunnen voor andere ambachten zonder meer inspirerend zijn. In het erfgoedveld wordt de bevlogenheid en toewijding waarmee IJzer en Vuur! het vuur en de passie voor kunstsmeden uitdraagt en tracht door te geven zonder meer als een voorbeeldpraktijk gelauwerd. Maar daarmee is het begin van de weg pas ingezet. Ambachten zijn levenswerk...

En voor elk ambacht is die situatie ook anders: er zijn ambachten waar er bijvoorbeeld geen 'markt' meer voor bestaat, maar waar via een actieve erfgoedzorg zorg wordt gedragen voor het immaterieel erfgoed. Of ambachten waarvan de economische leefbaarheid op de terugweg is. Hier ligt voor de toekomst van het smeedambacht bijvoorbeeld nog wel marge om de waakvlam opnieuw voluit te doen ontbranden, en ook nieuwe markten te verkennen en te ontginnen aangepast aan nieuwe maatschappelijke contexten en tendensen: actief op zoek gaan naar vormgevers en architecten die mee op de kar willen springen.

Een proefproject waarin één of meerdere smeden en een ontwerp bureau zouden samenwerken, heeft dit ontwikkelingsgerichte traject niet meer kunnen opstarten omwille van de budgettaire beperking in de derde projectfase, maar de projectpartners blijven geloven in de schakelfunctie van piloot- en voorbeeldpraktijken (laat ons zeggen: besmettelijk inspirerende praktijkvoorbeelden) – en misschien liggen er in het kader van de opleiding Virtuoso met Vuur! wel mogelijkheden om de jonge smeden die gevormd worden en de ontwerpsector met elkaar te verbinden in concrete realisaties en praktijkopdrachten, die op hun beurt weer navolging kunnen vinden of het begin van verdere samenwerkingen worden op het terrein. Deze vaststelling gaat ook op voor andere ambachten.

Een trefdag omtrent 'toekomst maken voor ambachten' in 2010 ('design met wortels') verkende de uitdagingen in Vlaanderen met vele betrokkenen, vakmensen, erfgoedwerkers, partners uit design, onderwijs, economie... Vandaag bliezen we hier opnieuw verzamelen in

een dag met focus op het borgen van ambachten. In die afgelopen 6-7 jaar is er héél wat gebeurd in het veld.

De aandacht voor ambachten is maatschappelijk exponentieel toegenomen, het klimaat omtrent ambachten lijkt sinds dat moment zelfs quasi totaal 'gekeerd', van wat ondergestoft in een vergeten hoekje naar een bijzondere belangstelling en herwaardering van actueel vakmanschap geworteld in oude en gekoesterde stielkennis en -tradities. Enkele musea in Vlaanderen gingen zo de jongste jaren actief rond ambachten en vernieuwing aan de slag, zie de voorbeelden van Bokrijk of Designmuseum Gent die ook vandaag aan bod kwamen. Bovendien zien we actueel in het kunstenveld en binnen sociaal-cultureel werk een opleving van aandacht en activiteiten rond ambachten. Handwerk beleeft een opmerkelijke revival in de samenleving! Daarbij zette ETWIE landelijk expertisedeling, netwerking en dienstverlening omtrent technisch en ambachtelijk vakmanschap stevig op de rails in de voorbije vijf jaren.

Het opstartende beleid rond immaterieel cultureel erfgoed in Vlaanderen bood ook ruimer een beleidskader om het denken en doen rond het borgen (in kaart brengen, documenteren, doorgeven...) van ambachtelijke vaardigheden vanuit een waardering als gedeeld en te koesteren erfgoed te gaan begeleiden en ondersteunen. De instrumenten die daarbij zijn opgezet zoals de Inventaris Vlaanderen voor immaterieel cultureel erfgoed en het digitale platform voor immaterieel cultureel erfgoed blijken -zoals we ook in de presentatie daarnet hebben kunnen leren- voor ambachten vaak wel nog een weg te moeten gaan. Alle partners in de stuurgroep van dit project beseften ook (opnieuw) in dit traject hoe het vocabularium en het conceptueel kader rond immaterieel erfgoed 'moeilijk' zijn: een woord als borgen bijvoorbeeld is in Vlaanderen nog geen gemeengoed geworden. De gebruikte termen vinden zo ook niet altijd noodzakelijk een vertaalslag en toe-eigening in het veld van de ambachten en naar de vele individuele beoefenaars in het ambachtelijke veld. Dit heeft tijd nodig, en ook een traject met maatwerk naar de noden en behoeften van ambachtelijke processen en erfgoedgemeenschappen. Dit kan in de toekomst, met de uitstippeling van het nieuwe geactualiseerde ICE-beleid, misschien mee op de agenda geplaatst worden. Naar het voorbeeld van Groot-Brittannië en Frankrijk en andere naburige landen blijft het zeker ook raadzaam om de creatieve sector van de ambachten hierbij verder in kaart te krijgen met onderzoek en mapping, met oog op monitoring en ontwikkeling.

Een stap – vooruit - is ongetwijfeld de groeiende aandacht die het nieuwe cultureel-erfgoeddecreet kan bieden voor benaderingen van materiële en immateriële erfgoeddimensies in hun samenhang en onderlinge relaties, in een geïntegreerde erfgoedbenadering. Zeker voor ambachten waar belichaamde kennis met instrumenten naar het maken van materiële producten toewerkt, lopen immateriële en materiële dimensies continu samen.

Een andere vaststelling is dat, hoe waardevol dit ontwikkelingsgerichte project ook is geweest, er anno 2016 nog steeds een aantal meer structurele en gerichte tools ontbreken om ambachtelijke kennis op een actieve manier over te dragen. In het formele opleidingscircuit en (informele) culturele vormingsaanbod vinden deze leertrajecten vaak

geen plek en onderdak naar hun maat. En niettegenstaande er de jongste jaren ook een aantal *tools* beschikbaar zijn gemaakt die de zichtbaarheid van (specifiek) ambachten vergroten, zoals de labels *Handmade In Belgium*, *Handmade In Brugge* en de wettelijke erkenning van de ambachtsman die uitgaat van de FOD Economie, is er geen kader om het opleiden naar vakmanschap te versterken – hoezeer dit meesterschap inmiddels ook naar waarde geschat wordt.

De zorg voor het erfgoed ligt bij de gemeenschappen, maar de overheid zou hierin verder kunnen faciliteren, bijvoorbeeld door het ontwikkelen van een meester-leerlingsysteem, waarin zowel de meester als de leerling ondersteund worden om kennisoverdracht mogelijk te maken. Voor vele ambachten is het vijf voor twaalf, of is het misschien zelfs al te laat. Maar Minister Sven Gatz geeft aan dat hij de mogelijkheden voor een *Living Human Treasures*-programma voor Vlaanderen wil verkennen. Dit zou bijvoorbeeld kunnen via het model van het UNESCO-programma *Living Human Treasures*, maar er zijn ook veel inspirerende voorbeelden uit het buitenland waar we mee aan de slag zouden kunnen. Het biedt in elk geval een hoopvol perspectief voor de zwakke en fragiele schakel in de keten: de intensieve en vaak lange en trage leertrajecten tussen meester en leerling die een noodzakelijk parcours zijn van aanleren en doorgeven van kennis en kunde van generatie op generatie meesterschap.

Samenwerking is de voorbije jaren onmiskenbaar een sleutel geweest in alle stappen die vooruit zijn gezet in het werken voor en rond ambachten. Samenwerken van ambachtelijke makers, krachtenbundeling van cultureel-erfgoed-organisaties zoals in het project met ETWIE, CVAa, tapis plein, het MOT, La Fonderie en anderen rond de inzet van IJzer en Vuur! voor het borgen van kunstsmeden; samenwerken met netwerken ook over disciplinaire en landsgrenzen heen: in dit project bv. ook met smeden en partnerorganisaties in Nederland, Duitsland ...

We kunnen in dat verband niet genoeg de rijkdom en de waarde benadrukken van netwerkvorming in een perspectief van erfgoedzorg: samen zorg dragen voor het gedeelde erfgoed, samen werken aan borgen, en vanuit krachtenbundeling en uitwisseling intelligente en performante antwoorden op uitdagingen van deze tijd in de steigers zetten. Het is van belang dat erfgoedspelers met tijd en aandacht deze processen kunnen ondersteunen en bijstaan. Ook al omdat, ondanks het algemene gestegen bewustzijn rond ambachten in de maatschappij en de erfgoedsector, er zoals we gezien hebben nog cruciale knelpunten blijven voor duurzame borging. Als erfgoedsector kunnen we daar vanuit de zorg voor levend erfgoed (ICE) mee blijven aan de kar duwen op weg naar sectoroverschrijdende en beleidsinitiatieven die ambachten kansen willen bieden en minder tussen allerlei hokjes/plooien/kastjes en muren vallen.

In dit project hebben de partners alvast willen tonen wat de kracht van samenwerken rond het borgen van ambachten kan genereren. Laten we deze dag rond maken met de oproep om in dat zelfde licht de weg vooruit te construeren voor ambachten, vanuit vele handen en gebundelde krachten.

